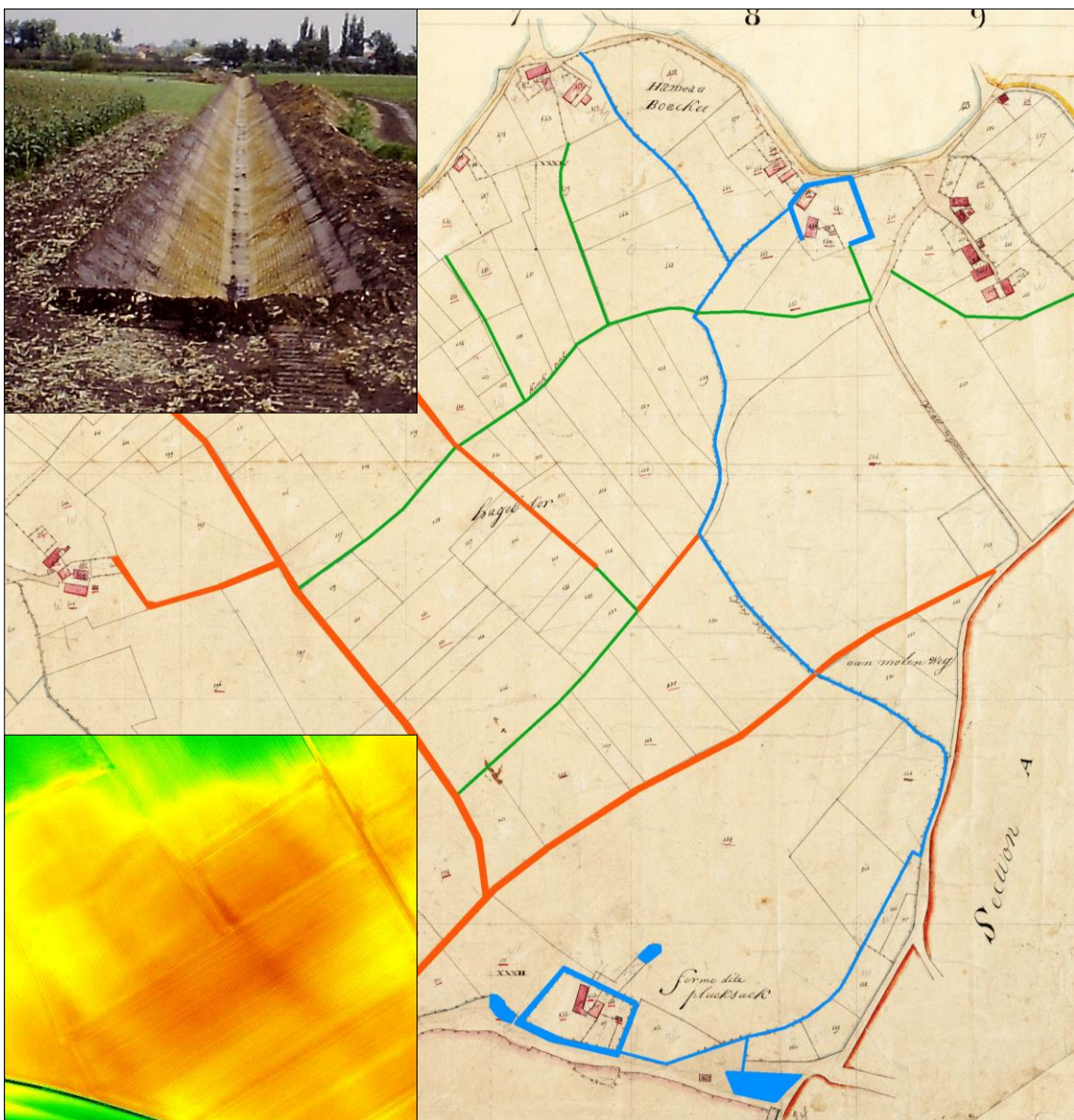

Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Hageldor (1981-1985)

ALFONS BRUEKERS

Voorwoord

Deze publicatie is een uitgave van de Stichting Regionaal Archeologisch Bodemonderzoek (STRABO) te Nederweert, die zich ten doel stelt oud(-er) archeologisch onderzoeks- en vondstenmateriaal te documenteren en te ontsluiten voor wetenschappelijk onderzoek en algemeen publiek.

Overname van deze rapportage gedeeltelijk of geheel, via welk medium dan ook, is zonder bronvermelding niet toegestaan.

Alfons Bruekers

STRABO | Stichting Regionaal Archeologisch BodemOnderzoek
Kreijel 4
6035 SG OSPEL

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
1. Inleiding	4
2. Bronnenonderzoek	7
3. Beeldanalyse	11
4. Veldwaarnemingen	13
5. Conclusies	15

1. Inleiding

De Hageldor in Nederweert is een oud esdekcomplex in het westen van de gemeente Nederweert, gelegen tussen de buurtschappen Boeket en Rosveld. In 1981-1985 vonden hier ten tijde van de Ruilverkaveling Oude Graaf diverse werkzaamheden plaats waarbij oude kronkelende beeklopen werden rechtgetrokken en verdiept, oude voetpaden en wegen werden verwijderd en percelen vergroot. Een cultuurhistorische ramp van de eerste orde, bij wat later een van de laatste Nederlandse ruilverkavelingen van 'de oude stijl' zou blijken te zijn. Tijdens de uitvoering van de werkzaamheden zijn foto's gemaakt, die uiteindelijk aanleiding vormden tot de cultuurhistorische en archeologische waardenstelling in deze rapportage.

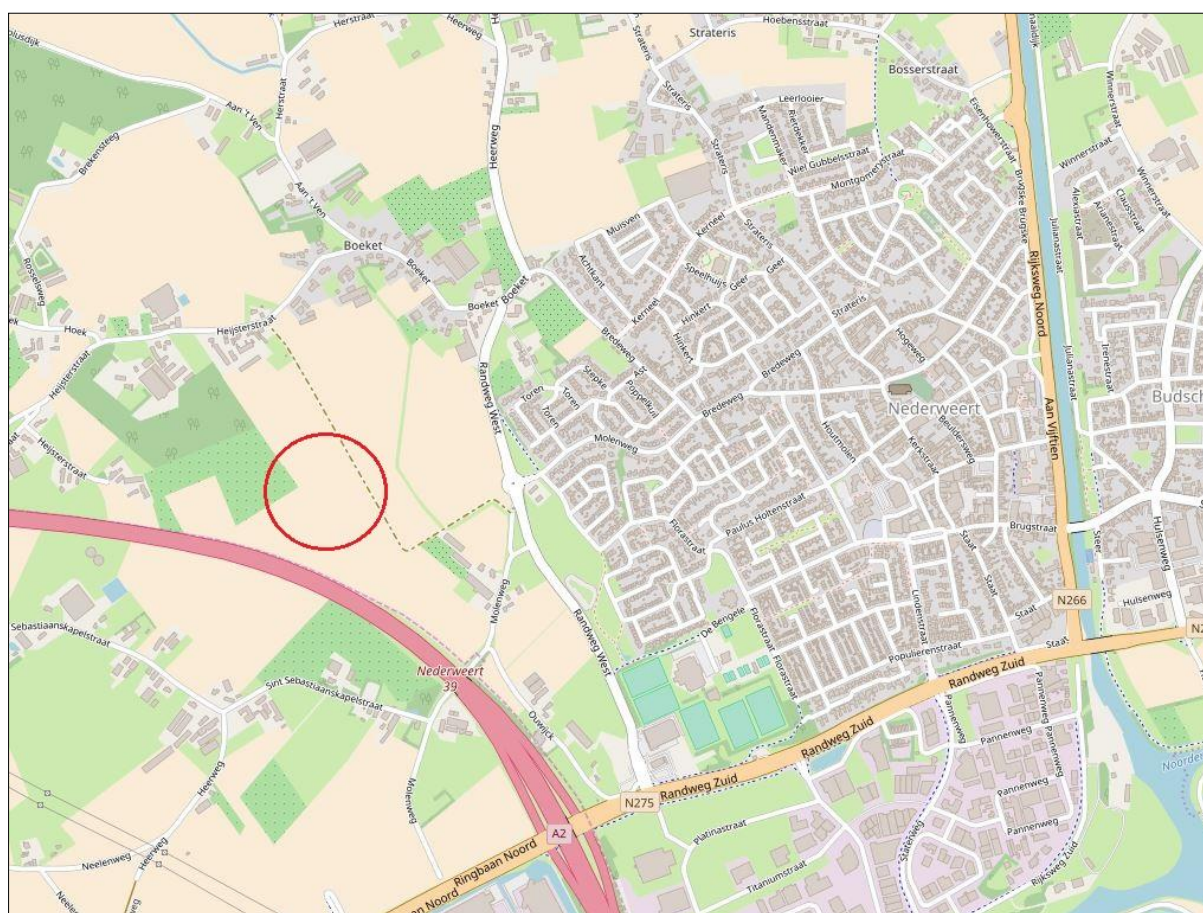

Fig. 1. Ligging van het akkercomplex Hageldor (aangeduid met rode cirkel) in het westen van Nederweert. Ondergrond: www.afstandmeten.nl

Het akkercomplex Hageldor kenmerkt zich door zijn centrale ligging, markante vorm en omsluiting door oude wegen, voetpaden en de waterloop Boeketbeek. De voetpaden waren eigenlijk zogenaamde kerkpaden en droegen ook die officiële benaming. Ze dienden om de bewoners van Heijsterstraat en Boeket zich op een efficiënte manier te laten verplaatsen ten behoeve van de kerkgang naar de St. Lambertuskerk. Het waren niet alleen relatief snelle verbindingen, maar hadden ook het voordeel van het altijd begaanbaar zijn. Iets wat niet gezegd kon worden van de grote wegen, die door intensief verkeer met kar en paard in het natte seizoen voor voetgangers vrijwel onbegaanbaar waren. Waar de kerkpaden de Boeketbeek kruisten, waren doorwaadbare plekken gemaakt, 'stepkes' genaamd in het plaatselijke dialect.

Het beschreven gebied is de laatste decennia in gebruik als een plantage van een boomkwekerij en is daardoor behalve ten tijde van de ruilverkaveling in 1981-1985 eigenlijk niet in serieuze mate aangetast door bodemverstoringen. De enige andere uitzondering vormt de aanleg van de gasleiding van het Botlekgebied naar de DSM-fabrieken in de jaren '90 van de vorige eeuw, waarbij ook de Hageldor werd doorsneden. Het gebied zal desondanks een vrij onaangestast bodemarchief bevatten dat, bij de oprukkende archeologische onderzoeken in Weert-oost en Nederweert-zuid, in de komende jaren ongetwijfeld wetenschappelijk onderzocht gaat worden.

Het beargumenteren van de archeologische potentie van dit terrein is dan ook het hoofddoel van deze rapportage. Het onderliggende veldonderzoek vond plaats in 1985, het bronnenonderzoek in de jaren daarna. De publicatie ervan geschiedde in 2018.

Fig. 2. Kadastrale minuutplan uit 1840, Nederweert sectie B. Bron: collectie RCE.

Coördinaten van het hart van de Hageldor:

GPS-coördinaten	N 51.283944	E 5.726774
RD-coördinaten	178691	366127

2. Bronnenonderzoek

Het gebied Hageldor is gelegen op een oud akkercomplex tussen de voormalige gehuchten Heijsterstraat, Boeket, Rosvelt en de oude gemeentegrens met Weert. De Hageldor ligt vrij centraal gelegen tussen twee leengoederen met een middeleeuwse oorsprong. In het noordoosten is dat de Lemmenschhof en in het zuiden de Plucksackhof of Hoeve Uitwijk.

De Lemmenschhof (locatie A in onderstaande figuur) was een leengoed van de heren van Kessenich, en in die zin een vreemde eend in de bijt als het gaat om het leengoed in Nederweert. De Hageldor zélf was leengoed van de graven van Horne, heren van Weert en Nederweert. De naam van de hoeve is in de loop er jaren veel veranderd. In de 17e eeuw droeg de hof de naam van *Joncker Alberts hof*, en nog later *Sermaijen hoff*. In de 18e eeuw werd het *Ververs hoff* en *Looijens hoff*. In de 20e eeuw kortweg verbasterd tot *Hoof*. De hoeve was omgracht zoals op de oudste kadastrale kaart van 1840 te zien is.

Fig. 3. In het midden de Hageldor en zijn omgeving. A: Lemmenschhof. B: Plucksackhof. Blauw: sloten, grachten en waterpoelen. Rood: wegen. Groen: kerkpaden en andere voetpaden. Ondergrond: kadastrale minuutplan 1840. Tekening: Alfons Bruekers.

De Plucksackhof, veelal kortweg 'Plucksack' of 'De Plucksack' genaamd (locatie B), was gelegen aan de St. Sebastiaanskapelstraat 21 te Weert. De voormalige hoeve en omliggende gronden vormden in de middeleeuwen een allodiaal goed van de Heren van Horne en wel van de hoogste categorie (dus een 'bundig leen'). Om die reden was het altijd in het bezit van adellijke geslachten die het in leen kregen van de Heren (later graven) van Horne. De officiële benaming van het leengoed en de boerderij is Hoeve Uitwijck (soms ook Overwijck, de plaatselijke straatnaam Ouwijck is daar nog een echo van). De naam Plucksack is waarschijnlijk een bijnaam (oeroud en overigens hedentendage nog steeds gangbaar in het dialectische spraakgebruik) die ontleend is aan een 15e-eeuwse bewoner. Een familie met die naam wordt reeds in 1408 als zodanig vermeld in de plaatselijke archieven. Het terrein was oorspronkelijk volledig omgracht en voorzien van een toegangsdijk- of brug aan de noordzijde. De grachten werden in 1910 of 1911 gedempt, waarschijnlijk met het geslechte restant van de omwalling.¹

De Hageldor was een zeventien percelen in Nederweert waar de Heer van Weert het tiendrecht van bezat. Alleen dát al duidt op een zeer hoge ouderdom. Al vrij vroeg, vermoedelijk vanaf de vijftiende eeuw, werd het tiendrecht niet meer in natura uitgeoefend door de Heer maar jaarlijkse verpacht aan de meestbiedende particulier. Dat geschiedde door de rentmeester van de Heer, die vervolgens zorgde voor het incasseren van de inkomsten in geld. De hoogte van het bod werd uitgedrukt in het aantal malder korenopbrengst dat verwacht werd. Meer- of minderopbrengst was het risico van de pachter. De rekeningen van de rentmeester zijn over een lange periode behouden gebleven en worden bewaard in Brussel. Helaas gaan de rekeningen niet verder terug dan tot het einde van de 16^e eeuw, hoewel het gebruik als heerlijke tiende een veel hogere ouderdom suggereert. Een steekproef van enkele rekeningen leverde de vermeldingen op zoals weergegeven in tabel 1.

Tabel 1. Pachtopbrengsten tiende Hageldor

jaar	naam	omvang	inv.nr.(*)
1571	Haichdoren	22 malder	GK 7219
1684	Hagendooren	19 malder	ARA 49165
1714	Hagendoren	25 malder	ARA 49181
1748	Hageldooren	34 malder	ARA 49215
1769	Haegeldooren	34 malder	ARA 49236

(*) De inventarisnummers ARA verwijzen naar het Algemeen Rijksarchief in Brussel (ARA), toegang nr. I-076. Dat van GK naar RHCL, Archief Gelderse Rekenkamer.

De etymologie van het toponiem Haichdoren, en de evolutie tot het latere Hageldo(o)ren in de 18^e eeuw, is duidelijk. De naam verwijst naar de aard van de begroeiing langs de kanten, die blijkbaar uit haagdoorn of meidoorn bestond. Van dit toponiem bestaan in de Brabantse en Belgische Kempen talloze voorbeelden.²

De Haagdoorn is de witte meidoorn, een heestergeslacht dat veel gebruikt werd als heg. Vanwege de doornen op de takken werd de meidoorn (lat. *Crataegys*) veelvuldig gebruikt als hagen om vee af te scheiden. Niet alleen het toponiem wijst in het Nederweertse voorbeeld naar een vee-afscheiding. Als straatnaam leeft het toponiem Hageldor nog voort in een nieuwbouwwijk in de omgeving van de Bredeweg, niet ver van de oorspronkelijke plaats.

¹ Alfons Bruekers, Rapportage archeologische verwachtingswaarden Nederweert-Plucksackhof (2018), STRABO 2018.

² J. Molemans, Profiel van de Kempische toponymie (Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, Nr. 6). Hasselt 1977.

Fig. 4. Meidoornhaag (foto: internet).

In de oude percellering menen we de relictten van een veekraal te herleiden. Die begint aan de zuidwestzijde van de omgrachte hoeve Lemmenschof en eindigt in een slurfvormig nauw uiteinde bij de Hageldor. Het vermoeden dat exact deze locatie van veekraal met haagdoorn was omgeven en zo de naam aan het hele gebied heeft gegeven, dringt zich op. De slurf wordt aan de westzijde begrensd door een beek, en volgens de kadastrale minuut van 1840 bevond zich toen langs die beek een haag.

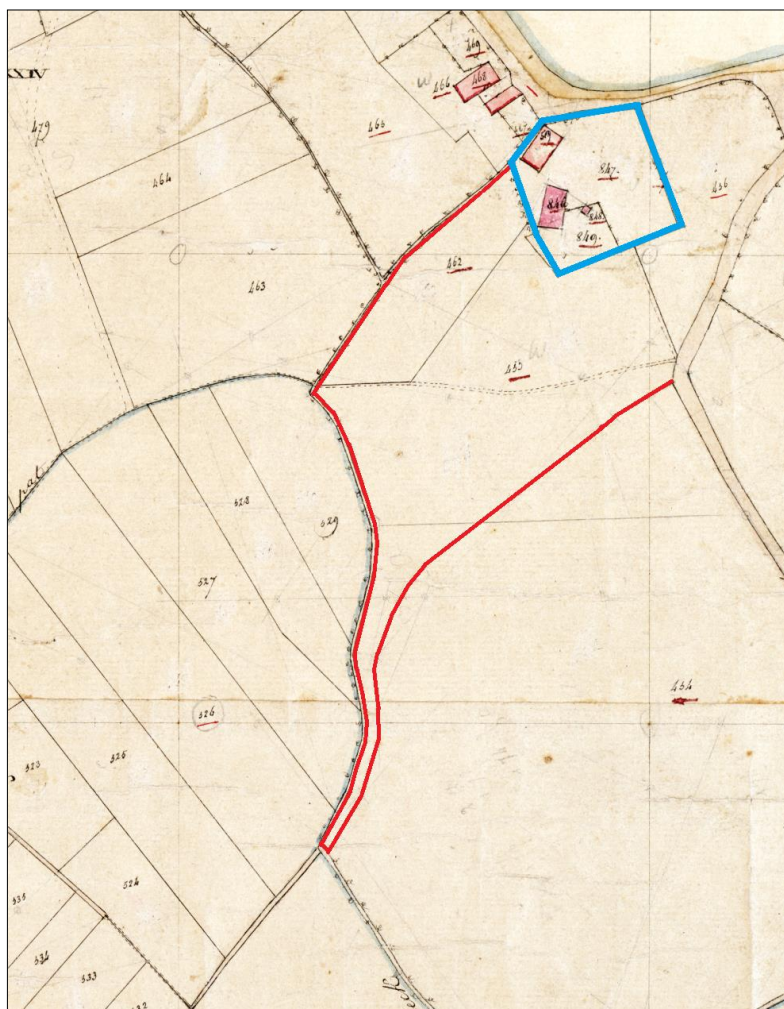

Fig. 5. Kadastrale sporen (rode lijnen) van een oude veekraal van hoeve Lemmenschof, met een slurfvormig uiteinde bij de Hageldor.

Tenslotte nog de vergelijking van de oude (1840) en nieuwe topografie (2018) met als een van de opvallende elementen de doorsnijding van de zuidelijke punt van de Hageldor door de omstreeks 1990 aangelegde autosnelweg A2.

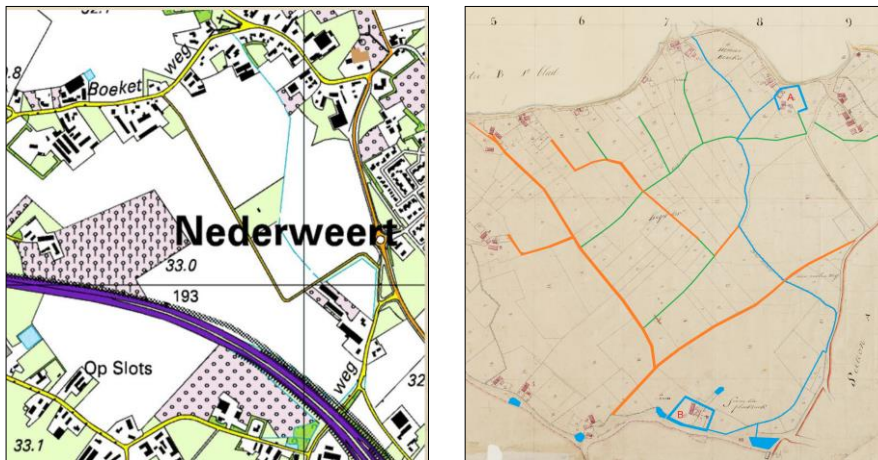

Fig. 6 en 7. Tweemaal hetzelfde gebied. Links de topografische kaart anno 2018, rechts het kadastrale minuutplan van 1840 (met toevoegingen van de auteur).

Fig. 8. Overlay van oude en nieuwe toestand.

3. Beeldanalyse

Een analyse van de digitale hoogtemetingen van het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN) laat zien dat het gebied van de Hageldor op een relatief hoge zandgrondbult van ca. 33.0 m +NAP is gelegen. Waarschijnlijk is dit een in de loop van vele eeuwen plaggenbemesting ontstaan esdek. Een meer gedetailleerde analyse legt nóg een interessant fenomeen bloot: in de zuidoosthoek van de Hageldor tekent zich in het terreinreliëf een walvormige structuur af, vierkant van vorm, afgeronde hoeken met zijden van ongeveer 160 m.

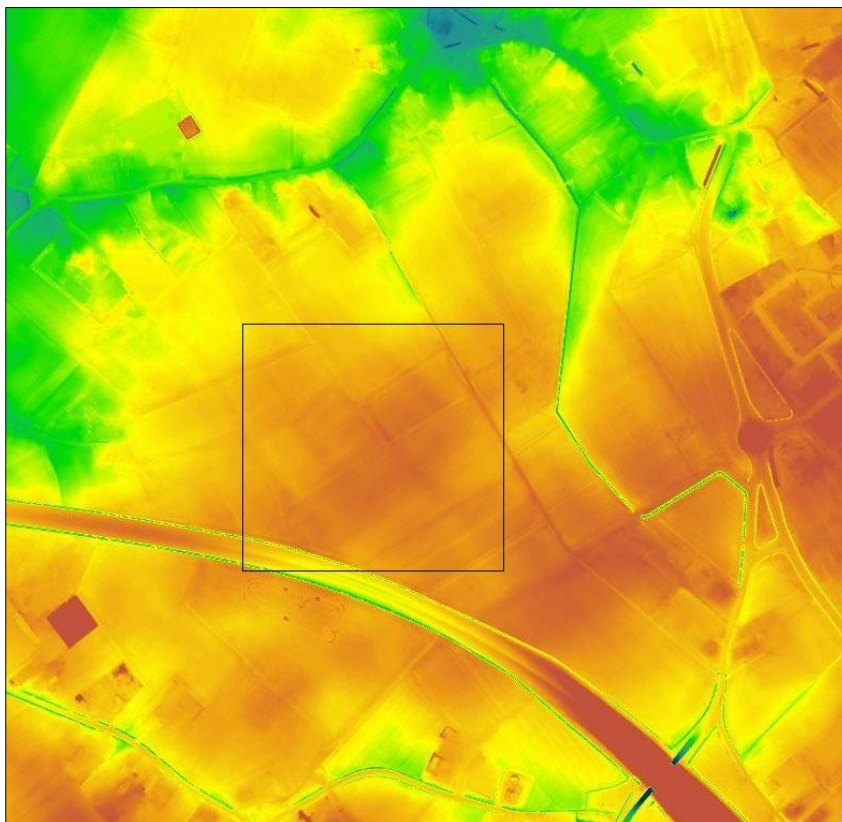

Fig. 9. Hoogteprofiel van de Hageldor op AHN-kaart. De rechthoek markeert de uitsnede hieronder.

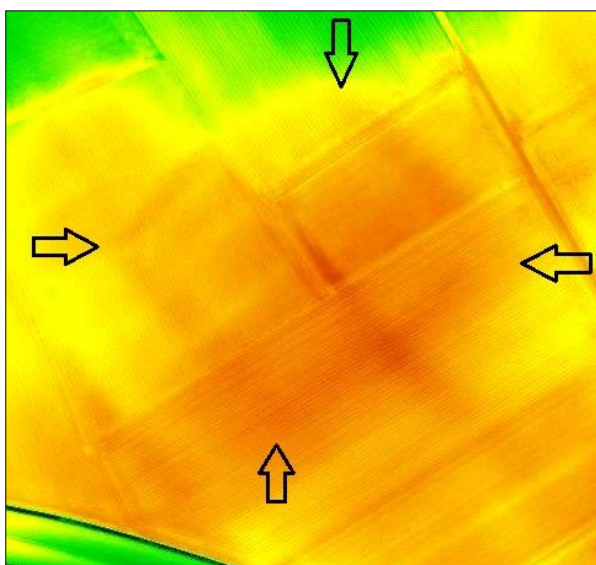

Fig. 10. Een uitvergroting van het centrale deel van de bovenste figuur, met een rechthoekige walvormige structuur met zijden van ongeveer 160 x 160 m.

Zeer waarschijnlijk hebben we hier te maken met een middeleeuwse omgracht en omwald boerderij-erf, van dezelfde vorm en afmetingen als de nabijgelegen hoeven Plucksackhof en Lemmenschhof. Opvallend is dat de buitencontouren van de omwalling voor een deel samenvallen met de oude perceelsgrenzen en voetpaden die op het kadastrale minuutplan van 1840 te zien zijn. Ook heeft de kadastrale percelering dezelfde oriëntatierichting als bij de omwalling het geval is.

Verder is het opvallend dat de omwalling nog als reliëf waarneembaar is en dus niet in de loop der jaren weggeërodeerd of geploegd is. Het zou interessant zijn om bij geschikte weersomstandigheden aan de hand van luchtfoto's of geofysisch onderzoek de aanwezigheid van grachten te onderzoeken.

Al met al betreft dit een hoogst waardevolle ontdekking. Dit alles zou namelijk kunnen betekenen dat de Hageldor is ontstaan als een van de typische middeleeuwse ontginningsboerderijen uit de periode 1050-1200. Waarbij deze in de late middeleeuwen net als elders in de regio verlaten is en de bebouwing zich van de centrale delen van de esakker verplaatste naar de omringende wegen waar deze zich nog steeds bevindt. Een klassiek patroon dat bij eerder archeologisch onderzoek in het 'Eiland van Weert' al vaker is vastgesteld.

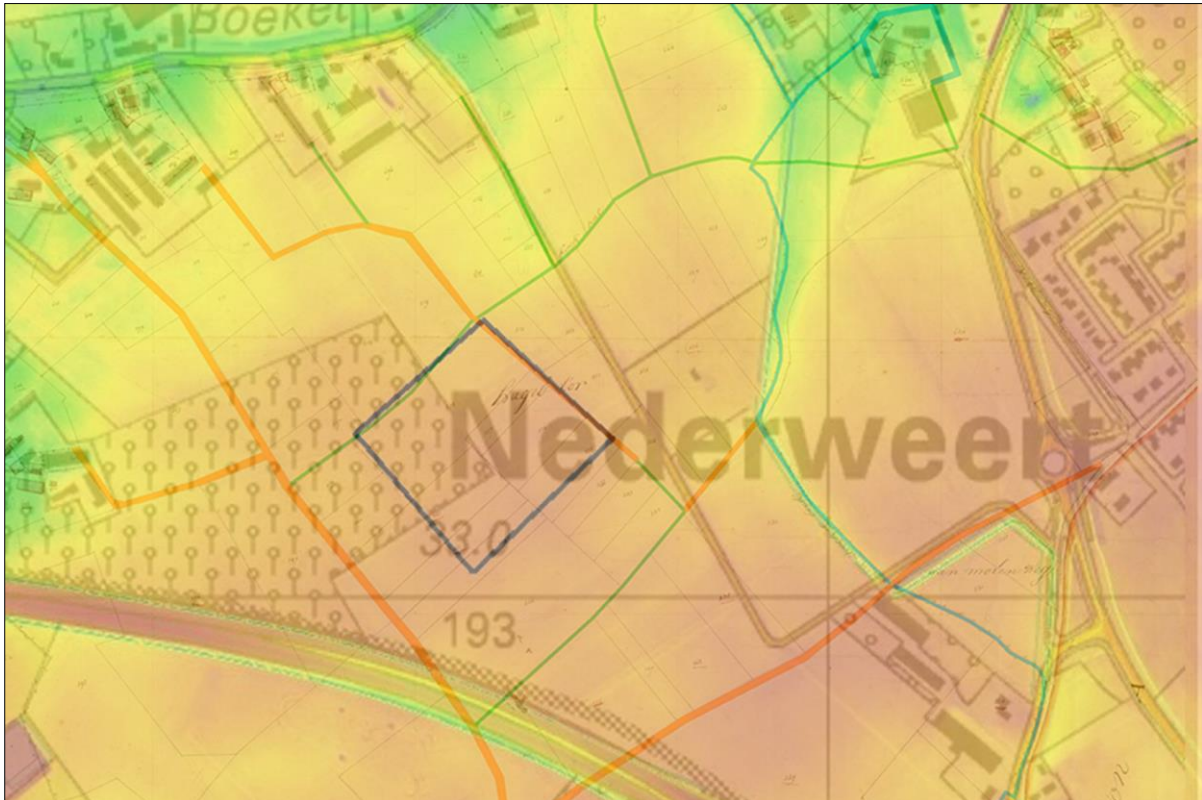

Fig. 11. De rechthoekige contour (in donkerblauw) van het omwalde terrein geprojecteerd op het kadastrale minuutplan van 1840 én op de topografische kaart van 2018.

4. Veldwaarnemingen

Ten tijde van graafwerkzaamheden voor de Ruilverkaveling Oude Graaf werden in augustus en september 1981 dia's vervaardigd van de oude toestand van de Hageldor, en van de aanleg van een nieuwe bedding van de Boeketbeek. Helaas ontbraken de mogelijkheden om dit project met archeologische waarnemingen te begeleiden. We moeten het dus laten bij een fotografische weergave.

Fig. 12. Boeketbeek, vanaf de Molenweg in noordwestelijke richting. Alle foto's: Alfons Bruekers, september 1985.

Fig. 13. Demping van de oude Boeketbeek (links) en aanleg van de gekanaliseerde beek (rechts).

Fig. 14. Immense doorsnijing van de nieuwe Boeketbeek door de Hageldor.

Fig. 15. Aanleg van de gekanaliseerde Boeketbeek.

Fig. 16. Boeketbeek. Het profiel is voorzien van groeven ten behoeve van het inzaaien van graszaad.

Fig. 17. Aftekening van een oude gracht of greppel in het profiel van de nieuwe Boeketbeek.

5. Conclusies en aanbevelingen

De Hageldor is een oud akkercomplex in het westen van de gemeente Nederweert. Op basis van archiefonderzoek, analyse van oude kaarten en hoogteprofielen is aangetoond dat het hier gaat om een zeer bijzonder en waarschijnlijk goed-geconserveerd middeleeuws esdek-complex waarvan de graven van Horne, tevens heren van Weert en Nederweert, het tienrecht bezaten.

Op basis van de analyse van hoogtemetingen wordt vermoed dat zich in het noordwesten van de Hageldor een omwald middeleeuws boerderij-erf heeft bevonden. Bij de migratie van de ontginningsboerderij naar de kransakkerranden zal dit zijn verlaten en als akker in gebruik zijn genomen. Dit in tegenstelling tot de nabijgelegen middeleeuwse omgrachte en omwalde hoeven Lemmenschhof in Boeket en Plucksackhof in Rosveld die tot in de moderne tijd bleven voortbestaan. In combinatie met de aangetroffen kadastrale sporen van een veekraal, de tot de middeleeuwen reikende geschreven geschiedenis van dit perceel en de waarschijnlijk in hoge mate onaangetaste toestand van de ondergrond, kan de Hageldor tot een terrein met zeer hoge cultuurhistorische potentie worden bestempeld.